

ФІЛОСОФІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ

А. М. Колодний*

ФЕНОМЕН ХРИСТІЯНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНУ

Суспільна думка виділяє три основні етапи (стазиси) у розвитку європейської культурної свідомості, точніше — три духовні ситуації в історії Європи — премодерн, модерн і постмодерн. Епохальної зміни своїх парадигм зазнали при цьому і релігії. Проте ці етапи більш виразно виокремлюються хіба що в християнстві. При цьому до християнства слід підходити як до цілісного духовного феномену в контексті всієї його історії, а не в окремих його конфесійних виявах.

Перший етап — премодерн — хронологічно можна розпочинати з IV-V століть — часу перших Вселенських Соборів і діяльності Отців Церкви. Він знайшов своє пряме відображення у віроповчальних конструктах насамперед католицизму та православ'я. Домінування у світогляді премодерну ідеї теоцентризму, розуміння Бога передусім як косміурга, а не лише суб'єкта добра, любові й істини знімало примат розуму, необхідність пізнання. Проте відзначимо тут те, що саме католицизм не зупинився на вихідному християнстві і з часом вивів цю світову релігію за її ранньосвятоотцівську й соборову традицію у світ, зробив християнство соціальною релігією при одночасному збереженні певного консерватизму у своїх віросповідній і обрядовій сферах. Православ'я ж застряло на етапі премодерну і у його вихідних соборних і святоотецьких архаїзованих формах збереглося й понині значною мірою завдяки симфонії його церков з державою, а також масовій неосвіченості його послідовників, поширенні в країнах відсталих в історичному поступі. Саме в православ'ї премодерн не вмер й понині.

Етап модерну в європейському суспільному житті, а водночас і в релігійній його сфері, починається з XVI-XVII ст.ст. Завдяки Реформації Біблія, перекладена національними мовами, повернулася християнам у своєму чистому вигляді без тих доповнень і деформацій, які внесли в її витлумачення Отці Церкви і християнські Собори першого тисячоліття. Модерн не зняв провідну у світогляді премодерну ідею теоцентризму, але доповнив її так, що через можливість вільного вивчення біблійних текстів відкрив двері до домінування з часом ідеї раціоцентризму. Це призвело до виникнення науково-технічного суспільства. Негативна позиція щодо останнього інституалізованого християнства спричинила витіснення його із суспільного життя, віднесення до розряду пережитків. З часу

© Колодний А. М., 2007

* заступник директора, керівник відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди (Київ), доктор філософських наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

модерну наступив новий етап у релігійному осмисленні дійсності. Це, зрештою, призвело до певного нівелювання специфіки релігії, вилилося в етизоване християнство. Християнство з моралі зробило Бога.

Саме з доби модерну світ, як витвір Божий, постав об'єктом пізнання і віднайдення в ньому Божої премудрості. З часом він уже усвідомлюється не як творіння Бога, а просто як природа. Сформований новий погляд на світ призвів і до нового розуміння місця людини в ньому. Модерн не стільки підніс людину, як приземлив її, подав як частину природного буття, господаря власної долі. Вона одержала право на пізнання світу й власне корегування свого існування в ньому.

З доби модерну світ вже перестає усвідомлюватися як вияв Бога, а постає насамперед об'єктом для людської зраціоналізованої діяльності в ньому. При цьому остання виступає вже не формою служіння людині Богу-Творцю, а її самотворенням: людина із слуги Божого перетворюється в господаря власного існування. Спасіння від всіх знегод людина стала очікувати вже не від Бога, а від знання, маючи свободу особистої діяльності. Відтак модерн — це етап зростаючої секуляризації, етап антропоцентризму, етап раціональності.

Модерн не підніс людину, а спустив її у світ, зробив володарем, приватизатором світу, а зрештою — заручником тих деструктивних сил, які поставили світ на грань фіналу у війнах, екокатастрофах. Наука, ставши безпосередньою продуктивною силою, водночас преретворила людину, як складову останніх, в ніщо, зробила сенс її буття у світі беззмистовним. Якщо на етапі премодерну людина була нижчою Бога, але вищою від всього іншого, то на етапі модерну вона стала заручницею зовнішніх щодо неї, часом нею ж створених деструктивних сил.

Але оскільки в епоху модерну інституалізована релігія (особливо католицька) виступала проти сил, що загрожували її буттю, зокрема проти науки, техніки, освіти та ін., вона була витіснена на окраїну суспільного буття, сама актуалізувала питання своєї непотрібності. Але це стосувалося переважно залишкових форм християнства часу премодерну — православ'я і католицизму. Модерн водночас (на противагу останнім) послужив сприятливим ґрунтом для розвитку і поширення далекого від цього неучтва протестантизованого християнства. Свідченням цього є той успіх в історичному поступі, який виявили країни з домінуючим протестантизмом, надто глибокий, усвідомлений рівень релігійності послідовників протестантських течій, слугування християнських моральних цінностей в ролі невід'ємної складової способу життя вірних протестантизму, зацікавленість протестантів одержанням наукових знань і практичним втіленням їх у свою життєдіяльність.

Однак і модерн не став вічним етапом культурної свідомості. До занепаду його призвів насамперед крах ілюзії про всемогутність людського розуму, бо ж те, до чого призвело його втручання у закономірності природних процесів, спричинило зрештою трагедії в людському бутті. Наступив крах універсальних моральних цінностей, усталених наукових поглядів і висновків, віри в нескінченність історичного поступу. “Вмер Бог” для тих, для кого він відігравав роль джерела всіх цінностей та ідеалів.

Проте хоч модерн зрештою сам призвів до зміни духовної ситуації, перелому епох — настання етапу постмодерну, але, як слушно зауважує Г. Кюнг, “для релігії постмодерн не означає антимодерн”¹. Водночас постмодерн не означає й

¹ Кюнг Ганс. Тринадцять тезисов // Arbor Mundn (Світове дерево). — М., 1993. — С. 73.

ультрамоде́рн, то́бто подалі́ший розві́ток і за́верше́ння моде́рну. Осно́вною озна́кою по́стмоде́рного ми́слення є плу́ралі́зм. Згі́дно по́стмоде́рних мі́ркувань абсолю́тної істи́ни як тако́ї не і́снує, бо ж судже́ння ко́жного є для́ нього єди́ноісти́нними і ко́жний у всьому́ має́ пра́во на сво́ю думку.

Що́ стосує́ться часо́вої ме́жі пере́ходу від моде́рну до по́стмоде́рну, то її́ да́тують се́рединою 50-х ро́ків ми́нуло́го сто́ліття. Са́ме в ці́ роки по́стмоде́рний сві́т ста́в домі́нуючи́м. Це — по́воє́нні ро́ки, ко́ли пі́сля творе́них у війну́ страхі́ть лю́дина втра́тила ві́ру у сво́ю гідні́сть, в які́сь уні́версальні мо́ральні автори́тети, в суспі́льний по́ступ, ща́сливе майбу́ття, ві́ру в за́ступни́цтво Бо́га і в нього́ як дже́рело́ всіх ці́нностей та і́деалі́в.

Напи́сано́ вже ба́гато пра́ць про по́стмоде́рн в фі́лосо́фії, ми́стецтві, лі́терату́рі. За цих умо́в поста́ло ряд пита́нь і пе́ред до́слідника́ми фено́мену ре́лігії і ре́лігійно́сті, а са́ме: чи і́снує фено́мен ре́лігійно́го по́стмоде́рну? Я́кщо та́к, то чи ма́є він які́сь сво́ї часо́ві ме́жі й конфе́сійні вия́ви? Чи не е́кстропо́люємо́ ми на ре́лігію те, чо́го в ній не́має, а відта́к чи не є ре́лігійний по́стмоде́рн про́сто яко́юсь умо́глядною фі́кцією? Я́кщо є ре́лігійний по́стмоде́рн, то то́ді ма́в би бу́ти і ре́лігійний моде́рн, і ре́лігійний пре́моде́рн? Я́кщо во́ни бу́ли, то що́ відрі́зняє їх і́ чим зу́мовле́на їх зми́на?

Класи́ки по́стмоде́рну ко́жний по-сво́єму ви́словлює́ своє́ ставле́ння до ре́лігії. Я́кщо М. Фу́ко й Ж. Де́лез за́кликали по́вернути́ся до “нега́тивно́ї теоло́гії”, де про́ Бога мо́жна гово́рити ли́ше в термі́нах не́знання, то Ж. Бо́дріяр го́ворив про хри́стіянство́ як “симуля́цію тре́тього рівня́”, а ре́лігію взага́лі́ назива́є “спеце́фектом”. У сво́єму́ класи́чному ви́творі де́конструкці́ї ре́лігії (“сві́ту інти́много” — в його́ термі́нології) Ж. Ба́тай обсто́ює безпі́дста́вність по́няття “Бо́г” (Ви́ща і́стота). Бо́ ж у на́ших намі́рах яко́сь виокре́мити його́ із сві́ту і возви́сити його́ над ма́теріальним сві́том ми, мі́ркує́ по́стмоде́рні́ст, се́ одно́ стави́мо його́ в оди́н ряд з лю́дьми, рослина́ми, твари́нами. Во́дночас про́паганда́ “до́брого бо́женьки” пе́ретворює́ його́ в наси́льника, о́скільки, з одно́го бо́ку, на́пучує́ лю́дей на же́ртвоприно́шення́ йому́, а з дру́ого — вия́вляє́ своє́ наси́лля́ щодо́ лю́дини в сво́боді́ її́ дія́льності́ че́рез по́грози́ пока́рання́ за мо́жливі́ грі́хи. Відта́к Бо́же́ство збе́рігає́ сво́ю бо́же́ственну́ сутні́сть ли́ше завдя́ки на́явності́ того́, що́ воно́ ж за́перече́. Бо́г без сві́ту не і́снує².

В оці́нках сутно́сті ре́лігійно́го по́стмоде́рну до́слідники́ ча́сто розгля́дають його́ ли́ше як ста́н занепа́ду хри́стіянської́ культу́ри, по́стхри́стіянську́ епо́ху, бо́ ж ві́рні цьо́го ча́су за́галом ма́ють яку́сь дифу́зну ре́лігійні́сть. Відта́к для́ них по́стмоде́рн — це ро́ки занепа́ду тра́диційних ре́лігій, втра́ти ві́рними́ своєї́ хри́стіянської́ іденти́чності. Та́кі мі́ркуван́ня спри́чинені́ тим, що́ хри́стіянство́ попада́є при цьо́му в оди́н розря́д з Про́сві́тництвом, о́скільки, як і о́станнє́, ви́ходить з і́деї на́явності́ абсолю́тної істи́ни. Са́ме то́му де́хто назива́є ро́ки занепа́ду хри́стіянства́ по́стхри́стіянськи́ми. Та́к, Г. Рормо́зер вважа́є, що́ епо́ха по́стмоде́рну — це “по́стхри́стіянська́ епо́ха”, бо́ ж наста́є занепа́д хри́стіянської́ культу́ри, з’я́вляє́ться дифу́зне хри́стіянство́, ві́дбува́ється втра́та хри́стіянством своєї́ іденти́чності.

Визна́ючи те, що́ со́ціум ни́ні пере́йшов на ета́п по́стмоде́рну, до́слідники́ користу́ються у з’я́суванні́ спі́ввідно́шення́ з ним ре́лігії́ рі́зними по́няття́ми. Ни́ми вжи́ваю́ться та́кі як “ре́лігійний по́стмоде́рн”, “по́стмоде́рн в ре́лігії́”, “хри́стіянство́ епо́хи по́стмоде́рну”, “хри́стіянський по́стмоде́рн”, “орто́доксальний по́стмоде́рн”, “пра́восла́в’я (інші́ конфе́сії — А. К.) й по́стмоде́рн”,

² Ба́тай Жорж. Те́ория́ ре́лигии́. — Мн., 2000.

“мультирелігійний постмодерн” тощо. Не можна сказати, що названі поняття не мають взагалі якогось сенсу. Кожне з них відображає якісь дійсні аспекти ситуації релігії в сучасному світі, має свій змістовний характер.

Дехто з дослідників не говорить про релігію взагалі, а обмежується лише аналізом співвідношення християнства і постмодерну. Частіше всього при цьому йде мова про “постхристиянську ситуацію”, бо ж інші традиційні релігії нібито переживають свій занепад, втрату ідентичності. Г. Рормозер наголошує, що нині слід скоріше говорити про “зростаюче дифузне антихристиянство”. Проте найбільш чітко нинішню релігійну ситуацію окреслив Х. Кюнг, який вважає, що постмодерністська парадигма створює множинно-ціннісний, плюралістично-холістичний синтез.

То ж чи можемо ми говорити про настання епохи постмодерну в релігійній сфері, зокрема в християнському світі? Якщо так, то що засвідчує це? Які основні емпіричні ознаки релігійного постмодерну і як він виявляє себе на різних рівнях функціонування релігії — індивідуальному і суспільному?

Насамперед відзначимо, що постмодерністські риси притаманні індивідуальній свідомості сучасного віруючого, який хоч і існує в якійсь конфесійній системі, але фактично функціонує певною мірою виокремленим із неї. Це знаходить свій вияв у такому.

По-перше, відбувається розмивання самої ідеї Бога. З одного боку, антропоморфні уявлення про нього замінюються духовними (Бог — Всесвітній Закон, Бог — Абсолют та ін.), а з другого — з’явилися концепція “смерті Бога”, точніше смерті відстороненого від світу Бога, і вчення про сопричастність Бога до всіх процесів на Землі і у Всесвіті (своєрідна його пантеїзація) і про людину — як його співпрацівника, співвиконавця.

По-друге, наявний довільний вибірковий підхід віруючого до системи віровчення своєї конфесії, втрата віруючими єдиної мети і виявів своєї релігійності; для багатьох релігія постає скоріше як система певних життєвих моральних норм, а не як картина світу чи есхатологічне вчення, оскільки людина практично вже перестала думати на перспективу про смерть.

По-третє, маємо нині амбівалентний стан релігійності віруючого, еклектичний синтез в його голові догматів різних вірувань (традиційних і нетрадиційних, традиційних вірувань з позавіросповідною містикой, поєднання західної релігійності із східною). Особливо активно використовується нині різними релігіями індуїстська ідея реінкарнації.

По-четверте, зникає впевненість і переконаність в єдиноістинності й єдиноможливості саме свого конфесійного вибору. Як слушно відзначає Дж. Вейз, “згідно постмодерністського мислення, принцип культурної різноманітності означає, що будь-яка група однодумців постає як культура, яку слід розглядати настільки ж хорошою, як і всі інші. Постмодерністськими гріхами є “відношення з осудом до іншокофесійно належного”, “претензії на монополію істини” і “прагнення нав’язати свої цінності іншим”. Ті, хто піддає сумніву постмодерністську догму щодо неіснування абсолютних цінностей, не вписується в канони терпимості. Єдина хибна думка — віра в істину, єдиний гріх — віра в існування гріха.

По-п’яте, відбувається уособиствлення релігійності, переміщення її в сферу індивідуального, втрата релігійністю стану родової традиції, засобу зв’язків з одновірцями в усталених формах. У цьому контексті в протестантів навіть з’явилися індивідуальні консультації пасторів з питань досягнення вірними “самореалізації”. Наявна в наш час індивідуалізація релігійності є наслідком проведеної емпіричної інтерпретації релігійного постмодерну. Внаслідок індивідуалізації релігійності з’являється якась нетерпимість до трансцендентних

духовних вірувань, бо ж вірного починають цікавити переважно питання “тут і тепер”, безпосередньо сприймане, а не піднебесне. Йому більш бажане міцне здоров'я і життєве багатство, ніж якийсь рай потойбіччя. Відбувається зміна характеру Церкви: вона все більше користується споживацькою теологією, яка гарантує своєрідний “мегаперехід” від, образно кажучи, журавля в небі на синицю в жмені. Вірному обіцяють вилікування його болячок, гарантують спокій і життєве щастя через звільнення від різних форм залежності (алкогольної чи наркотичної), зміцнення сім'ї, вивільнення від аморальних потягів тощо. А це для нього більш значиме тепер, ніж якесь блаженство для його душі в посмертному раю. І хоч традиційне християнство, навіть класичний протестантизм епохи модерну, які працюють переважно на “потойбічну перспективу” своїх вірних, вважають це спотворенням Євангелії, підривом авторитету і зміною характеру Церкви, але воно не може цим новим віянням протиставити щось значиміше. Молодим вірним більш подобається також розважальне богослов'я, користання новими РТ поп-культурою “McChurch” тощо.

По-шосте, зникла потреба дотримуватися традицій і обрядів саме своєї конфесії, правил співжиття своєї релігійної течії, зник воцерковлений віруючий, втратила свою сакральність церковно-обрядова практика, має місце недотримання вірними всіх традиційно визначених конфесійних обрядових форм, довільність у їх формуванні і поєднанні; на зміну храмовому приходиться телевізійне сприйняття відправи богослужінь, а оскільки телепередачі таких відправ є поліконфесійними, то з'явився підхід до своєї конфесійної обрядової практики як до однієї з можливих культурно-релігійних традицій.

По-сьоме, внаслідок появи міжконфесійного сімейного симбіозу зникла сім'я як “домашня церква”, а відтак відходять у видовищну традицію колись сакральні домашні обряди, зникла необхідність дотримання традицій і обрядів своєї конфесії в домашніх умовах, не спрацьовує принцип відтворення усталеної релігії як вияв сімейної традиції, а водночас, за умов урбанізації, не спрацьовує громадська думка як чинник-контролер збереження і відтворення певних традиційних релігійних форм і функцій.

По-восьме, релігія втратила свою роль морального імперативу: маємо не етику, а етикет релігії; релігійні моральні приписи постають не як норми, що обов'язкові для дотримання, а як об'єкт бажань/небажань вірних у їх користуванні, як засіб, за допомогою дотримання якого можна засвідчити громадськості певну свою конфесійну належність, вірність традиції батьків.

По-дев'яте, якщо в добу модерну конфесійну належність кожного визначали на все життя його батьки або ж домінуюча конфесія в місцині його проживання, відсутність можливості пізнати конфесійне різноманіття релігій і обрати якусь іншу ніж батьківська, то постмодерн створив умови для вибору і змін конфесійної належності. При цьому постмодерніст відкритий масовій культурі і відвертій комерції. Постмодерн потурає споживацькому мисленню, пропонує кожному релігію на його смак. А ось коли при релігієвиборі неістотною постає істина, то людина починає вибирати для себе віросповідання так, як вона обирає будь-який інший товар: “Подобається це мені, а чи ж ні? Це те, що я хочу і що шукав, а чи ж треба ще подумати, пошукати і порівняти?”. Відтак це вже сприйняття релігії: для вірного важливим є не те, що є істинним, а те, що є корисним чи ж що подобається.

По-десяте, відома інклюзивність західноєвропейської, “римської” традиції, здатної не лише розвивати своє, а й вбирати те чуже, що виявляється близьким і цінним, сприяє тому, що в “тканину” релігійного життя на Заході — католиків, англікан, різних протестантів — все більше входить православ'я, зацікавленість яким тут стає постійним.

За цих умов, скажімо, християнські новотвори не прагнуть якомось доводити свою достовірність і відповідність витоковому християнству, а чарують шукаючого описанням тих здобутків, які він матиме, молячись (а точніше – навчаючись) в їх спільноті. Його вчать вже не тим, що розповідають якісь епізоди з Біблії, а практичними рекомендаціями вирішення своїх життєвих проблем, здолання негативних “енграм”, нагромаджених у минулі роки життя. В такий спосіб ти стаєш вже нібито “чистою духовною істотою”.

Користаючись навіть науковими здобутками, людину тут вчать тому, як жити в повсякденні, як зробити життя не випробуванням, а радістю. Єдиним критерієм віри відтак при цьому постає задоволення і бажання, щоб воно було істиною.

Постмодерн виявляє себе і на суспільному рівні функціонування релігії, а саме.

По-перше, відбувається активний процес творення самобутніх богословських вчень, появи різних теологій (теологія прогресу, теологія праці, теологія революції, “чорна” теологія, теологія фемінізму та ін.). При цьому, якщо раніше засновник нового вчення водночас поставав і творцем нового конфесійного напрямку християнства (Лютер — лютеранство, Кальвін — кальвінізм, Олена Уайт — адвентизм сьомого дня та ін.), то нині теологія універсалізується, зокрема праці католицьких богословів активно використовуються православними, а праці протестантських теологів вивчаються в інших християнських конфесіях.

По-друге, відбувається десакралізація “священних книг”: вони постають вже як культурно-історичні пам’ятки, а не як недоторкані святині, де за кожним словом ховається якась божественна істина, утаємничений код. При їх вивченні застосовуються історико-критичні й герменевтичні методи сучасного наукового пізнання. До Біблії стали підходити вже як до сакралізованого відображення історії, культури та світогляду давніх людей. Спроби утвердити останнє (зокрема прагнення віднайти в ній якийсь сокровенний код та ін.) залишається “гласом волаючого в пустелі”. Водночас зникає довіра до теологічної основи історії і її християнської інтерпретації, бо ж справді, якщо є божественна влада над нею, то як можна з’ясувати допущене людинолюбним Богом масове знищення тих же людей у війнах і природних стихіях, допущені ним руйнації людиною екологічного балансу природи. Все це розмиває традиційне розуміння Бога як “основи буття”, промислителя і благодійника.

По-третє, якщо в перші століття історії християнства живим втіленням Бога на Землі поставав Ісус Христос, то з часу Отців Церкви це втілення перенесли вже й на Церкву — хоч і містичне тіло, але недосконале. Потім справа пішла далі: авторитет Церкви підмінили авторитетом кліру, вшануванням його священства. В епоху постмодерну з’явилася тенденція гурізації релігії, наділення лідерів християнських спільнот (та й не лише християнських) якимись надприродно санкціонованими ознаками, особливо благодаттю. Це надзвичайно чітко проявляється у сучасному харизматизмі, кожна з течій якого боготворить свого пастора-засновника.

По-четверте, паралельно з означеним вище в очах віруючих священнослужителі, церковні ієрархи і Церква як релігійна організація втрачають свій колишній авторитет, віруючі у масі своїй не визнають наявність у них якихось ознак благодаті, ставляться до них як до звичайних людей, наділених лише функцією організатора чи координатора. Духовне сприйняття Бога виключило потребу не лише в духовенстві, а й у спеціально обладнаному приміщенні для моління: якщо Бог всюди, то й молитися йому можна будь-де.

По-п'яте, відбувається розмивання церковної організації як Богом встановленої, сакральної інституції, йде незупинний процес дроблення, диференціації наявних релігій. Інституційна релігійність все більше нагадує релігійний супермаркет — йди і вибирай.

По-шосте, перехід від моноцентризму до поліцентризму, коли поліцентричний світ демонструє в концептуальній та аксіологічній сферах “радикальний плюралізм”, який в контексті розвитку віри означає настання кінця гомогенного конфесійного середовища. З точки зору Г. Кюнга, це не тільки передбачає вирішення екуменічної проблеми всередині християнства і зняття міжрелігійних колізій на основі “максимальної відкритості щодо інших релігійних традицій, а водночас дає “новий шанс для релігії” в розумінні місця в культурному плюралізмі світоглядних парадигм.

По-сьоме, Церква відсторонюється від її природної затурбованості духовним спасінням вірних, спасінням колись потім і десь в потойбіччі і зорієнтовується на повсякденні проблеми суспільства. Релігія йде не у свої сфери життя (політику, комерцію, благодійність, світську освіту, мас-медіа тощо), внаслідок чого відбувається розмивання власне релігійного, на релігію переносяться всі життєві проблеми, а зрештою вона втрачає свою сакральність. Водночас християни стають якимсь виокремленим сегментом суспільства замість того, щоб бути невід'ємною частиною його культури. Церковні спільноти поступово перетворюються у специфічні субкультури. Вони мають свої книжкові видавництва і магазини, свою музику, свої радіо- і телеканали, навіть свої із світськими навчальними планами школи й університети, а то й виробництва, професійно-виробничі спільноти. В такий спосіб християни формують паралельно із світською свою культуру. Зауважимо, що відхід їх спільнот із арени світської культури за умов модерну відбувався, власне, не з їх волі. Існування ж цих “християнських культурних гетто” в наш час постає невід'ємною частиною загальної роз'єднуючої тенденції, характерної для постмодерну. В перспективі конфесійні спільноти християн, гадаємо, матимуть міцну життєздатну основу. Перебування в них їх вірні розглядатимуть як велике благо. Уже зараз в розмові з послідовниками різних віросповідань можна почути: “Преподобний Мун допомагає мені постійно мати добре самопочуття”; “Участь в колективних формах прославлення Крішні дає мені високий кайф” та ін.

Заземлення нових релігій на проблемах сьогодення своїх вірних призвело до того, що більшість постмодерністів не сприймають вже як принцип організації соціального життя концепції “великих оповідей” (метаоповідей), через які та чи інша традиційна релігійна культура прагнула дійти до своїх вірних. Як зазначає Ж.-Ф. Ліотар, “великі повіствування втратили свою переконливість, незалежно від способів уніфікації, що використовуються”. Поняття “метанаррація” позбулося ореолу сакрального, замінилося, як пише І. Хассан, плюралізмом фрагментарного³.

До таких метаоповідей належить зокрема і традиційне християнство, що претендує на абсолютну істину. Ось тут і вступають постмодерністи в конфлікт з такими ідеологами минулих форм християнства, які вважають відкрити Богом у Біблії істину вірною, незмінною і єдиноістинною. Поруч з нею ореолу святості набирають праці засновників нових християнських течій. Для прикладу назвемо хоч би багатотомник Віссаріона “Последний Завет” або ж праці Джона Сміта в мормонстві чи архієпископа Іоана Бериславського в богородичному русі.

³ Закат метанарраций // Постмодернизм. Энциклопедия. — Мн., 2001. — С. 277.

Сучасно мислячі християнські богослови без якихось негативних емоцій сприймають постмодернізм. Вони прагнуть розглядати проблеми своєї діяльності через призму постмодерну. Такі богослови визнають те, що постмодерністи виглядають так само, як і ми, лише їх цінності і сприйняття ними світу істотно відрізняються від наших, а вловлювати ці, зовні невловимі, але надто глибокі зміни, підчас тяжко. Але, враховуючи те, що величезною силою християнства завжди було вміння, не втрачаючи своєї сутності, нести служіння в різних культурах з різними світоглядами, такі богослови відзначають, що в постмодерні є деякі елементи, які із стратегічної точки зору можуть при їх розумному використанні, слугувати на благо Церкви. Своїм основним завданням вони вважають вироблення способів вираження себе в рамках нової культури, пошук того, як розкрити суть християнства в цій новій культурі без втрати ним своїх основоположних істин⁴.

Що ж сприймають християнські богослови в постмодерністському світогляді? Насамперед думку, що люди не можуть досягнути істини повністю, бо ж це прерогатива лише Бога. Вони через свою людську обмеженість можуть сприймати цю істину лише частково. Імпонує християнським богословам також толерантність постмодерністів, яка співзвучна біблійному принципу: “Коли це можливо, якщо це залежить від вас, — живіть у мирі зі всіма людьми” (Рим. 12:18).

Ера постмодерну дає можливість класичному, ортодоксальному християнству (бо ж за його часу все є істинним) також повернутися в лоно суспільного життя. У постмодерному суспільстві за таких умов користується повною довірою консервативне християнство. Як зазначає християнський дослідник Дж. Вейз, “в умовах постмодерністської культури християни можуть поширювати Євангеліє з новою силою і настирливістю. Але разом з тим секулярне мислення висуває свою власну постмодерністську альтернативу ... Цей новий тип світогляду кидає багаторазово виклик християнству, що виходить з епохи модерну. Християни нової епохи повинні будуть постати своєю протидією поглядам постмодерністських безбожників”⁵.

На зміну трансцендентному, всемогутньому і всезнаючому Богу в новому християнстві приходять Бог іманентний і динамічний, що залучає людину як своє творіння до партнерства з ним. Замість сприйняття нею себе як зіпсованої гріхом Адама і засудженої за це всевишнім до страждань істоти приходять зняття відповідальності кожної людини за той чужий Адамів, не її гріх, а відтак зміна гніву Божого на його любов. На місце спасіння завдяки вірі у спокутувальну жертву Ісуса Христа приходять віра в дароване спасіння саме Духом Святим через просте наслідування кожним у своєму житті прикладу праведної поведінки і думання Ісуса Христа. Своєю смертю Ісус не викупив наші гріхи, а лише засвідчив свою любов до нас й водночас навчив цим нас взаємній любові. Відтак слово Євангелія, згідно християнського постмодерну, несе вірним не свідчення покарання грішників й милостивого спасіння їх через віру в Христа, а Божу любов, що має забезпечити за допомогою Святого Духа повноцінне і щасливе життя на Землі. Якщо Бог в класичному християнстві виглядав таким, що існує для свого особистого щастя, бо ж він свій гонор ублажив навіть смертю власного сина, то тепер він постає в ролі турботливого батька за своє творіння, як добра

⁴ Роуд Росс. Християнство и постмодернизм, или какой будет Церковь III тысячелетия // Християнство. — 2002. — № 6. — С. 16.

⁵ Вейз Джин Эдвард. Времена постмодерна: Християнский взгляд на современную мысль и культуру. — М.: Фонд «Лютеранское Наследие», 2002. — С. 24-25.

істота, що зайнята по-діловому суто земними, поцейбичними людськими справами. Відтак в епоху постмодерну в сучасному християнстві на зміну гаслу “як я можу спастися” приходиться гасло “як я можу стати щасливим”⁶.

Враховуючи нові призначення християнської спільноти, їх лідери тепер прагнуть не лише давати їм привабливі назви, а й з часом міняти їх, засвідчуючи в такий спосіб всезростаючу увагу Бога до їх покликання і якусь нову зміну їх функціонального вияву. Прикладом цього може служити хоч би зміна назви очолюваної в Україні пастором Сандеем Аделаджею харизматичної спільноти з “Слово віри” на “Посольство благословенного Царства Божого для всіх людей” (коротко — “Посольство Боже”), поява в назві Великого Білого Братства словосполучення “Нова спільнота Преображеного Людства”.

Церкві, відкриті до постмодерну, особливу увагу приділяють творчості. Вони прагнуть доносити своє вчення не лише за допомогою слова-проповіді, а й шляхом використання для цього великого різноманіття художніх форм — спів, сучасну музику і сценічне мистецтво. Акцент робиться на особистій взаємодії між членами Церкви і творчістю. В епоху постмодерну змінилися засоби поклоніння Богу. Ідеологи його твердять, що не Слово Боже і проповідь, а музика є засобом, через який Бог сповіщає людям про їх спасіння.

Актуальною хвилею нового пробудження з боку харизматичного руху стало “пророцтво” (пророче служіння). Фр. Ашоф визначає його так: “Пророцтво — це актуалізація й конкретизація вічно істинного Слова Божого в нашій ситуації”⁷. Богослов вважає, що “пророче слово”, сказане через людей, має більшу актуальність, ніж “написане Слово”⁸.

Ми можемо погодитися з думкою, що християнський постмодерн — це не зміна християнського світогляду, а своєрідна реакція на віковий, практично безнаслідковий експеримент традиційної теології з раціонального пізнання Бога і місця його в житті людини. Адже в добу модерну так і залишилися без відповіді питання: хто і звідки Я? У чому сенс мого життя? Як стати духовним? та ін. А це тому, що повністю нічого пізнати не можна. Пізнання відбувається лише частинами, а відтак воно з необхідністю є плюральним, бо ж вирішення означені проблеми у кожного знаходять своє. Під впливом усвідомлення цього на перший план у кожної віруючої людини висувається не логічно оформлене богословське вчення, а глибоке, емоційне, внутрішньо прочуване ставлення її до Бога, якого, як істину, пізнати не можна, бо ж вона не висловлюється людською мовою. То ж постмодерн торкається не стільки питань віровчення, логічно оформлених богословських вчень, а релігійного світовідчуття, духовного стану віруючого в його глибоко-емоційному ставленні до Бога, його харизми.

Відкриті нині до постмодерну Церкви орієнтуються на створення малих груп своїх вірних. І це не стільки з метою організації продуктивного вивчення Біблії, а насамперед для забезпечення близького міжособистного їх спілкування, завдяки якому члени груп оновіртців служать один одному духовно. Тут — і взаємне обговорення біблійних текстів, і взаємна молитва, і душекорисні бесіди, і сумісна трапеза, і просто взаємна повага та любов. При цьому не втрачається індивідуальність і здатність кожного до особистої творчості, бо ж кожний йде до Бога з власною думкою, через служіння йому і благовісткування, одержує Дари Духу Святого.

⁶ Див.: Вейз Джин Едвард. Указ. работа. — С. 219-222.

⁷ Бюнг Вольфган. Осторожно: пророки. — С. 24.

⁸ Там же. — С. 27.

Як вижити християнству за умов постмодерну? Ця проблема турбує як ідеологів, так і керівництво різних християнських конфесій.

Відомо, що в часи модерну християнство було виштовхнуте із культури, загалом — із шкіл, інтелігентських кіл та засобів масової інформації. Створення християнських шкіл, видавництв, художніх союзів, радіостанцій, підприємств тощо є одним із величних досягнень Церкви ХХ ст. В міру розвитку постмодерністського руху ці інституції можуть надати християнству величезну послугу в його ефективному розвитку.

У діяльності постмодерністських Церков, які відзначаються творчим підходом до служіння, в наш час з'явилися деякі нові тенденції, зокрема:

— існують вони у формі сітки певних одноконфесійних церков, які у своїй сукупності формують метацеркву; ними приймаються повністю “нецерковні” назви;

— в організації і проведенні богослужінь допускається повна свобода; служба Божа відбувається як театральна вистава із значним використанням в ній музики, співу; зібрання спільнот віруючих проводиться не в традиційних, віками повторюваних формах, а в довільних формовиявах;

— зміст проповідей присвячується переважно безпосереднім проблемам життя, прославленню і завдячуванню Богу, а не постійними зверненнями до нього з благаннями і проханнями;

— до спільнот залучаються й ті, хто веде альтернативний християнству спосіб життя, бо ж Бог любить всіх, зрештою — обіцяється спасіння всім, навіть грішникам, але після своєрідного перевиховання їх в посмерті, як то є, зокрема, у вченні мормонів.

Постмодерн на відміну від модерну створює велике різноманіття нових християнських конфесій. Вони не обмежені якимись рамками традиції, розуму і моралі. Ці нові системи вірувань докорінно відрізняються від традиційного християнства. Частіше їх об'єднують поняттям “New Age”. Цей рух має найбільше постмодерністських рис. Ці конфесії об'єднує спільна ідея: людина сама божественна, вона — творець власного Всесвіту. А відтак, що засвідчують назви багатьох їх видань, вони вчать: “Допоможи собі сам”, “Ви самі створюєте собі свою реальність” та ін. Хоч у русі New Age є різноманіття течій, але їх об'єднує віра в гуру — “духовного провідника”, в потойбічні форми життя. Вони вдаються до екстрасенсорного сприйняття, занять медитацією, чаклунством.

З'являються також релігії поклоніння “богиням-захисницям” доквілля. Це є своєрідним відображенням того процесу фемінізації, який став характерним для другої половини ХХ ст.

Поява релігійного постмодерну не означає, що він приходить на зміну релігійному модерну і передуючому йому релігійному премодерну, який, до речі, ще виявляє свою живучість у тих острівках загалом відмираючого православ'я, які ще збереглися переважно у відсталих в суспільному поступі країнах. Релігійний постмодерн (і тут можна погодитися з дослідником О. Ваторопіним) теологічно є нейтральним, бо ж не заперечує релігійні ідеали і авторитети. Він не веде до повної відмови від релігії, тобто до атеїзму, але, образно кажучи, заземлює її на повсякдення. Відбувається така деконструкція релігії як духовно-соціальної підсистеми суспільства, а також інтегруючих її соціальних функцій, коли вона втрачає свою цілісність, системність і набуває ірраціонального, фрагментарного, суперечливого характеру. При цьому проходить така пряма деструкція релігійних організацій, що вони подеколи втрачають через це як догматичні, так і соціальні основи свого існування⁹.

⁹ Ваторопин А. С. Религиозный модернизм и постмодернизм // Социология религия. — М., 2001. — С. 84-91.

Особливістю релігійного постмодерну є не тільки те, що він створює умови для появи багатьох нових релігій, а й започатковує процес міжконфесійної синкретизації, що відбувається на основі відбору з різних релігійних систем того, що, як то кажуть, з визнанням його як істини до смаку реципієнту, хоч при цьому може мати місце й відхід від основ християнського віровчення. Як зауважує Джордж Барна, “із засиллям елементів східної духовності найпривабливіші аспекти християнства (які скоріше стануть елементами стилю життя, а не центральними духовними принципами) будуть все більше поєднуватися із екзотичними й зачаровуючими атрибутами східних релігій. Зрештою люди дійсно повірять у те, що їм вдалося удосконалити християнство, незважаючи на творчу реструктуризацію віри”¹⁰.

Постмодерністська релігійність відходить від суті домінуючих до неї трансцендентних вірувань. Цей відхід зумовлений певною байдужістю вірних до пропагованих традиційним християнством очікувань Неба, зацікавленістю їх добрим здоров'ям, добробутом і щасливим життям “тут і тепер”. Дещо повторюючись тут і образно кажучи, наголосимо, що постмодерн замінює “теологію хреста” “теологією слави”. Дехто називає останню ще “терапевтичною теологією”, бо ж вона замість ідеї гріха і спасіння в потойбіччі пропонує психологічне здоров'я, а то й зцілення від різних недугів.

Бог постмодерністів не говорить про праведність, милість, благість, добротність. Він — лише у сфері ефективності, точності й добродійності. Заміна змісту християнства процесом необхідних його трансформацій призводить до моральної і духовної розгубленості вірних, втрати потреби і здатності щось пізнавати. Якщо традиційне християнство відіграло важливу соціальну функцію у збереженні моральних цінностей, то постмодерн відбирає у кожного право на будь-які духовні, в тому числі й моральні засади життя. Моральні стандарти, утверджені традиційним християнством на основі Декалогу і Заповідей Блаженства Ісуса Христа, віднесені тепер до особистих переваг, бо ж їх не можна оцінити об'єктивно на істинність. Постійно пропаговані засобами масової інформації по суті аморальні форми поведінки від частого їх повторення стають якоюсь нормою життя, а відтак у чомусь вже прийнятними. Руйнується також поняття святості, бо ж з використанням нових інформаційних технологій Бог вже часто постає суб'єктом якоїсь комедії, а розп'яття нібито випадково попадає в секс-гардероб якоїсь повії. Наявні і описувані пресою факти сексу в храмах переносяться на екран і повторюються стільки разів, що з часом їх перестають сприймати як щось богохульне. Головна цінність Божого творіння — життя людини вже зводиться до рівня вартості медичної страховки чи промислу кілерів. Всіляко пропагується евтаназія — вбивство хворих і літніх людей, аборти — нищення живого в утробі його матері, а то й самогубство із-за невлаштованості життя.

Відзначаючи ті можливості, які відкриває постмодерн для відродження християнства, і ті ознаки цього, які вже з'явилися, зауважимо, що це не є тотожним відродженню всіх християнських конфесій, християнських церков, хоч релігія в епоху постмодерну функціонує не лише в особистій сфері життя людей, а й в суспільній, у великих релігійних рухах сучасності.

Відбувається нове відкриття релігії, повернення до релігійного начала, що має, правда, амбівалентний характер. Але це не означає, що постмодерн передбачає навернення і слідування букві, а не духу Біблії. Цей шлях є явно небезпечним і непродуктивним для конфесійного християнства з його задогматизованим

¹⁰ Цит. за: Вейз Джин Едвард. Указ. работа. — С. 206.

віровченням і усталеним обрядодіянням. До того ж в релігійному житті мають бути зреалізована утверджувана постмодерном свобода не тільки релігії, віросповідань, а й свобода в релігії. Якщо перша відкриває простір для співіснування різних релігійних парадигм і водночас простір для екуменічної парадигми, що зорієнтована зрештою на єдність християнських спільнот, порозуміння між ними, то друга — відкриває можливості для перебування вірних в одній конфесійній спільноті при наявності в її членів різних точок зору, різного розуміння того чи іншого аспекту християнського віровчення.

І тут слушним буде висновок Г. Кюнга, що оптимальна вірність власній релігійній вірі (внутрішня перспектива) і максимальна відкритість щодо інших релігійних традицій (зовнішній аспект) не виключають одне одного. Це — шлях, що веде до взаємопорозуміння, яке не створює якусь єдину релігію, але може сприяти дійсному примиренню між різними релігійними системами. Це — шлях в ім'я блага людства¹¹.

Процес постмодернізації християнства (використаємо таке поняття) йде не зверху від його конфесійних ідеологів чи керівників. Постмодернізують його просто вірні під впливом нових реалій суспільного буття, вільних можливостей свого релігієвияву і свого особистісного прочитання християнства. **Маємо не кризу християнства, а кризу Церков, які прагнуть мати монополію на його презентацію.** Але досвід історії свідчить, що Церкви, які в той чи інший спосіб гальмують зміни конфесійних виявів тих чи інших релігій, з часом залишаються в задніх вагонах потягу. Це ми нині маємо в потязі православного християнства, бо ж воно не пережило те аджорнаменто, до якого звернувся католицизм, щоб бути на вістрі світобачення і світоставлення своїх вірних. То ж з часом на ґрунті постмодернізованих християн з'являться і постмодернізовані Церкви. Деякі постмодерністські християнські спільноти (правда, ще з незначною кількістю вірних) вже функціонують. Відтак постмодерн зумовлює не кінець християнства, а початок нового його парадигмального вияву. Що характерно, то він є ближчим до витокового християнства, до новозавітного вчення Ісуса Христа, ніж його так звані історичні течії.

¹¹ Кюнг Ганс. Указ. работа. — С. 76.